DĚTI V SEKTÁCH

Children in sects

IX: 1 - 211, 2007
ISSN 1212-4117**Dagmar Roučková, Josef Dolista**Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zdravotně sociální fakulta, katedra filozofie a etiky
v pomáhajících profesích**Summary**

There may be very diverse reasons for joining sects. Regardless of the motivation for doing so, people make this decision based on their free will. However, this does not apply to children born within the sect, who are submitted to the life order of the religious community. In the present contribution, the author considered by way of particular examples of certain new alternative religions, what can be the negative effects involving children living in this environment. In this respect, it is necessary to take into account a considerable differentiation between particular alternative religious communities. We can encounter very different attitudes. The purpose is not to present a generalizing consideration, but only draw attention to undesirable behaviour of members of certain sects in direction of children. In the introduction, the author mentions problematic delimitation of the concept of sects. She furthermore considers certain characters of the behaviour of sects. They can be sometimes very problematic, because in handling with the members, undesirable effects can be manifested, which disturb the family life. The life in certain alternative religions can be characterized by different forms of the deprivation. They can all have negative impacts on the future child development. Psychical deprivation is characterized by offences, humiliation, etc. Physical deprivation means different types of hurting, which can result in the injury, damage or even death of the child. In sects, we can find insufficient supplying with food and preventing the medical care, excess cruelty; in sects of David Berg, Got Children with the incest. In certain alternative religious groups, social deprivation can be observed. This means that the parents do not send their children to the school, they do not allow them to contact children of the same age; the children live isolated from the surrounding world and thus, one of conditions of the development of the child personality is not adhered to.

Key words: Children – sect – alternative religion – deprivation – negligence

Souhrn

Příčiny pro vstup do sekt mohou být velice rozmanité. Ať již jsou pohnutky pro vstup do sekty jakékoliv, člověk toto rozhodnutí učiní svobodně. To však neplatí pro děti, které se do sekty již narodily a musí se podříditi životnímu řádu náboženské společnosti. Autorka v příspěvku uvedla na konkrétních příkladech některých nových alternativních náboženství, jaké negativní vlivy mohou působit na děti vyrůstající v tomto prostředí. V tomto ohledu se musí dbát na značnou diferenciaci mezi jednotlivými alternativními náboženskými společnostmi. Setkáváme se s velice rozmanitými přístupy. Účelem není vytvářet zobecňující soudy, ale pouze upozornit na nežádoucí chování členů některých sekt vůči dětem. V úvodu autorka zmiňuje problematické vymezení pojmu sekta. Dále se zaměřuje na některé znaky chování sekt. Ty mohou být někdy velice problematické, neboť při manipulaci členů se mohou objevit nežádoucí vlivy, které narušují rodinný život. Samotný život dětí v některých alternativních náboženstvích se může vyznačovat různými formami strádání. Všechny mohou mít negativní dopad na budoucí vývoj dítěte. Psychické strádání se vyznačuje urážkami, ponižováním aj. Fyzické strádání představuje ublížení různého typu, kdy důsledkem jsou zranění, poškození či dokonce smrt dítěte. U sekt se můžeme setkat s nedostatečným podáním stravy, se zabráněním lékařskému

výkonu, nepřiměřeným bitím, u sekty Davida Berga Děti Boží s incestem. V některých alternativních náboženských skupinách dochází ke strádání sociálnímu. To znamená, že rodiče neposílají své děti do školy, nedovolí jim stýkat se s vrstevníky, žijí v izolaci od okolního světa, které je ale jedním z předpokladů rozvoje osobnosti dítěte.

Klíčová slova: děti – sekta – alternativní náboženství – strádání – zanedbávání

DEFINICE SLOVA SEKTA

Ačkoli se pojem sekta vyskytuje v křesťanské teologii po mnoho století a ačkoli je také základním pojmem sociologie náboženství a běžně užívaným pojmem v sociální psychologii či psychologii náboženství, není snadné jej vymezit ani v rámci těchto oborů, natož pak pro všechny tyto obory společně (Vojtíšek, Misauerová, 2006).

Nejdříve slovo sekta označovalo buď skupinku, která se odštěpila od původního celku, nebo žáky mistra prohlášeného za kacíře. Vzhledem k tomu, že odkazuje na řadu dalších skutečností, však zde význam tohoto slova nekončí. V tomto labyrintu nám poskytuje několik opěrných bodů etymologie. Sekta vznikla z latinského *sequi*, následovat. Žák určité sekty se vydává cestou, jež ho přivede do postavení adepta, stoupence, člověka, který dosáhl cíle (lat. *adeptus*: dosáhnuvší). Následuje svého mistra a zároveň se odštěpuje od zbytku lidského společenství. Stává se sektářem: izolovaným (Bley, 1998). Do prostředí ovlivněného křesťanstvím se toto slovo dostalo z církevní latiny, v níž nejprve sloužilo jako překlad novozákonního řeckého slova *hairesis*. Rozuměla se tím skupina odštěpená od církve, k níž předtím patřila. Obecněji se tím pak rozuměla odloučená část původně jednotného náboženského společenství (Stampach, 1995).

Termín sekta se v poslední době nahrazuje nehodnotícím výrazem nové náboženské směry či nová náboženství. Pojem nová náboženství vyjadřuje skutečnost těch náboženství, která vznikla v 19. a 20. století a rozšířila se do mnoha zemí. Tento pojem se stal také synonymem pro nová náboženská hnutí, jejichž početnost je velká a vytvářejí různorodé náboženské skupiny, které vznikly hlavně ve 20. století (Dolista, 2004).

CHOVÁNÍ SEKT

Chování sekt je typické netolerancí, nenávistí proti jinak smýšlejícím náboženským skupinám,

tendencí k duchovnímu nátlaku, akcentovaným důrazem na plnění náboženských pravidel, a s tím souvisejícím udržováním nepřiměřeného strachu, potřebou přísného trestání prohřešků, což se projevuje izolací, útekem od běžného života a jeho omezováním (Vojtíšek, 2004).

Mnohé náboženské skupiny manipulují soukromým životem svých členů, jejich vztahy s lidmi. Udržení pevných vazeb v rámci rodiny je z jejich hlediska nežádoucí, protože překáží vytvoření prioritního vztahu k sektě. Ale i sekta si chce zajistit další existenci, a proto má tendenci ovlivňovat plodnost svých členů a zasahovat do výchovy další generace. Varianty této regulace mohou být různé, v každém případě jde o izolaci od individuálních vlivů rodičů i od působení okolního prostředí. Důraz je kladen na výchovu v duchu učení sekty, na podřízení jejímu řádu a na podporu loajality ke skupině či vůdci (Vágnerová, 2004).

Také především z hlediska izolace jsou sekty považovány za nebezpečné pro děti, které v jejich prostředí vyrůstají. Mohou být více než v jiných rodinách vystaveny důsledkům nábožensky motivovaného experimentování rodičů (Vojtíšek, 2004).

Pro většinu sekt jsou charakteristické extrémní názory na život, společnost, vztah mezi lidmi, na chápání dobra a zla. Hlavní důvod, proč je náboženským sektám věnována pozornost, je potenciální nebezpečí plynoucí z psychické manipulace s jednotlivcem, které může být nebezpečné. Sekty také mohou porušovat práva občanů na svobodné rozhodování i nakládání s hmotnými statky a v některých případech se životem (Chmelík, 2006).

ŽIVOT DĚTÍ V SEKTĚ

Děti jsou často v sektě vychovávány odděleně od rodičů, se kterými se minimálně navštěvují. Na místo rodičů se musí více věnovat vedoucímu sekty či skupině jako celku. Někdy jsou naopak rodiče s dětmi neustále, nedovolí jim kon-

takt s vrstevníky, neposílají je do školy nebo jim ve škole zakazují veškeré aktivity. Dětem se toto chování vysvětluje tím, že svět je zlý a pouze učení v sektě budou veškerým skutečným rozumět. Nemohou se samy rozhodovat o vystoupení ze sekty. Díky své psychické i somatické nezralosti může být jejich další vývoj poškozen daleko více, dříve a trvalejším způsobem než u dospělých. V sektách, jako je Rodina, jež prosazuje „sexuální revoluci“, se mohou stát obětmi různých protiprávních jednání jako pohlavního zneužívání apod. Dále také může u dětí docházet k psychickému či fyzickému týrání, zanedbávání nebo k získávání negativních návyků (Porterfieldová, 1997).

Malé děti se mohou k sektám dostat, aniž by se pro to jakkoliv rozhodly v případě, že členy sekty jsou jejich rodiče. Dospělí, kteří jsou členy nějaké sekty, často mívají na své děti málo času. Někteří své děti prostě ignorují.

Důsledkem života v sektě může být narušení tělesného a psychického vývoje, deformace dětské osobnosti, která může být zásadnější a trvalejší, než kdyby vznikla až v dospělosti. Důvodem je skutečnost, že děti jsou na svém okolí primárně závislejší a vzhledem ke své psychické i somatické nezralosti jsou zranitelnější. Nemohou se samy rozhodnout o odchodu ze skupiny a nejsou ani schopné poznat, že je toto působení pro jejich další vývoj škodlivé. V těchto podmínkách se udržuje úzkostná závislost, strach z autority, izolace od společnosti a výukového i socializačního působení. Důsledkem tohoto zanedbávání pak může být omezený rozvoj kompetencí. Děti, které se svými rodiči žijí v náboženské komunitě, mohou trpět komplexní deprivací, zahrnující různé formy strádání (Vágnerová, 2004).

I když se rodiče nakonec rozhodnou sektu opustit, bývá někdy těžké právě děti osvobodit. Některé sekty si zcela programově hlídají děti lidí, které podezírají z odchodu. To je také jedna z metod, jimiž sekty ztěžují nebo téměř znemožňují svým členům odchod. V těchto případech rodiče většinou zůstanou nebo zůstane alespoň jeden, který nechce riskovat ztrátu dětí, a děti v sektě rovněž zůstanou (Porterfieldová, 1997).

Psychické strádání

Jednotlivá strádání či narušení jsou na sobě velmi závislá, deprivace v sociální či fyzické oblasti se jistě projevují také na zdraví psychickém a na-

pak. Tyto aspekty mohou mít negativní dopad na citový vývoj dítěte, vývoj jeho chování, osobnosti a sebehodnocení či negativní dopad na rozvoj interpersonálních vztahů.

V této kategorii proto uvedu jen jeden zjevný případ psychického strádání, u kterého dochází v případě dcery Jana Dvorského, tzv. Parcifala Emanuela: „...další trhlinou v dokonalosti nejdokonalejších byla Julie. Chovala se totiž tak nemožně (tedy z hlediska nepřevráceneckého vzoru, ale jinak zcela normálně), že na ní Lucie křičela, že takhle se vzor nesmí chovat. Blbnula, lezla po kdejakém klukovi, který se nachomýtl v její blízkosti, řvala, lhala, vymýšlela si, předváděla se jako herečka atd. Dle mého názoru bylo její chování odrazem zcela asociálního chování rodičů a navíc jí zoufale chyběl styk s jinými dětmi, protože byla neustále zavřená doma, nesměla se stýkat s jinými než „schválenými“ dětmi. Za každou maličkost byla trestána a ponižována, takže měla soustavně slzy na krajíčku. Něco se jí ovšem líbilo, že je totiž princezna, protože táta je král všech králů a máma je královna (musíte mi sloužit!), že nemusí do školy, že se nemusí učit atd.“ (Křemen, 1997)

Fyzické strádání

Fyzické strádání představuje tělesné ublížení různého typu, ale také nezabránění takovému zacházení s dítětem. Důsledkem jsou pak různá zranění, poškození dítěte nebo dokonce úmrtí dítěte. K fyzickému týrání lze zařadit také nepřiměřené tělesné týrání dítěte.

Jako příklad opět uveďme sektu Jana Dvorského, kdy bývalí členové komunity vypovídají o zvláštním způsobu stravování, který se uvnitř komunity praktikoval. Spočíval v tom, že po několik týdnů členové jedli pouze jeden rohlík denně a pili několik litrů odvaru z dubové kůry. Cílem bylo údajně vyčistit duši i tělo. Při této praxi je nebezpečí onemocnění, neboť člověk tak může ztratit až 30 kilogramů své váhy (Křemen, 1997).

Jako fyzické strádání lze vnímat také případy, kdy dospělí zabráňují nezletilým přijmout zdravotní péči odpovídající zdravotním potřebám. Jde o obecný problém příslušníků některých skupin obyvatel, kteří odmítají lékařskou pomoc, byť by bylo ohroženo jejich zdraví nebo dokonce život. Právo na ochranu zdraví je jedním ze základních práv zaručených Listinou základních práv a svobod (čl. 31) (Chmelík,

2003). Toto lze demonstrovat na příkladu církve Křesťanská společenství, kdy se v některých případech dostává do konfliktu víra v nadpřirozené uzdravení a potřeba vyhledat lékařskou pomoc. „Nikdy neříkám lidem, aby nechodili k doktorovi. Spíš mám touhu učit je, aby nejdříve hledali v Písmu. Já sám jsem u doktora nebyl a ani děti ne. Ne proto, že by byly stále zdravé, ale že je Ježíš uzdravil. Písmo mě nikdy nezklamalo a to mám fakt velké zkušenosti s uzdravením, kdy Kristýnka jako miminko na jedné chatě zničehožnic onemocněla, až málem zemřela. Přestávala dýchat. Sourozenci chtěli, abych zavolal doktory, a možná mě měli za blázna, ale já jsem věděl, že mi Bůh nedal dítě jen proto, aby ho zase vzal. Byl to tvrdý boj. S Jirkou jsme se celý den a noc modlili, plakali, ale ráno byla Kristýnka úplně zdravá. Pak jsem poznal, že to nebylo bláznovství...Ale není to jen tohle. Byly horečky, kašel, pak Marek přestal na jednu nohu chodit, ale Bůh mě nikdy nezklamal.“ (Marková, 1995).

K fyzickému zanedbávání dětí docházelo také u manželů Mihaiesových, vedoucích nového náboženského hnutí Citadela, zvané také Biblická křesťanská církev. Proti nim byl v roce 1993 vynesena rozsudek. Bývalá členka této sekty podala následující výpověď: „Paní Mihaiesová říkala: Tvoje dítě něco provedlo? Udeř ho. To byl zákon. Děti jsou bité, jsou oddělovány od svých rodičů a rodiče s tím souhlasí pro dobro svých dětí v přesvědčení, že sami jsou neschopni toto dobro jim zajistit. Děti jsou vystavované vězeňskému životu a podrobené příliš přísnému režimu a takovým tělesným trestům, které závažným způsobem narušují podmínky jejich výchovy.“ (Abgrall, 2000)

Tělesné tresty patřily také k běžné rutině sekty Jima Jonese „Svatyně“. Děti byly bité, když udělaly něco špatně nebo když mluvily se svými vrstevníky, kteří nebyli členy skupiny. Způsob trestání měl určitý řád, děti byly trestané studenou vodou, pověšením ke stropu na háku, elektrickými šoky apod. (Vágnerová, 2004).

V roce 1991 zatkl federální úřady Eldridge Broussarda, vůdce Atletické Asociace, která měla hlavní sídla v Kretonu a v Kalifornii, a sedm členů jeho sekty odsoudily za zotročování dětí a porušování jejich práv. Když si Broussardova dcera bez dovolení vzala něco k jídlu, otec poručil ostatním členům sekty, aby ji zbili. Holčičku ubili k smrti. Vyšetřováním se

zjistilo, že děti od tří do osmnácti let byly pravidelně bité a vybírané do tzv. „předváděcích skupin“, kdy musely běhat dlouhé vzdálenosti, aby náboženské skupině vydělaly peníze. Děti, které se nechtěly předvádět, které dělaly chyby nebo které důsledně neplnily rozkazy vůdce, byly bité dlouhými dřevěnými holemi a bičovány obtahovacími řemeny na břitvy, gumovými hadicemi a spletenými provazy. Děti byly opakovaně zstrašované fyzickými tresty a byly nucené dívat se, když jiné děti dostávaly výprask (Porterfieldová, 1997).

Děti, jejichž rodiče jsou členy sekty, většinou nemají možnost členství v sektě odmítnout. Musí žít a často i zemřít v podmínkách, které jim rodiče a sekta přisoudily. Také členové sekty End Time Ministries (Služebníci posledního času) byli zatčeni a obžalováni ze zanedbání péče o dítě, kdy neposkytli včas potřebnou lékařskou péči čtyřdenní holčice, která zemřela na nedostatek vitamínu K (Porterfieldová, 1997).

Za týrání dětí byly v roce 1991 zatčeny dvě členky skupiny zvané Ježíšova katedrála. Církevní bohoslužby, sloužené v místnosti pronajaté na letišti, totiž zahrnovaly také bičování čtyřletého dítěte telefonní šňůrou. Děti, se kterými mluvila policie, vypověděly, že jim bylo řečeno, že toto bičování je Boží vůle (Abgrall, 2000).

Zakladatel sekty Děti Boží, David Berg, nepopírá incest, ale zdůrazňuje jeho kulturní a výchovný rys. Jeho dcera Deborah říká: „Jelikož jsem odmítla jeho nabídky, nezasloužila jsem si už, aby mi říkali Královna. Rekl mi, že ve skutečnosti je královnou moje sestřička Faith, neboť ta by svého otce nikdy neodmítla. Poprvé mi prozradila, že od jejího nejútlejšího mládí s ní můj otec praktikoval incest (Abgrall, 2000). Sám Berg tvrdí: „Na sexu není absolutně nic špatného, pokud je praktikován v lásce. Ať je to cokoliv, ať je to s kýmkoliv, bez ohledu na to, kdo to je, jakého věku, jak příbuzný nebo jakým způsobem.“ (Novotný, 1998)

Hrozivé zkušenosti s praktikami členů této sekty má také Miriam, která popisuje: „... byla jsem ještě malá, když jsem v kuchyni prala a přišel za mnou nějaký chlap. Sahal mi na poзадí i na prsa a cítila jsem, jak mi slintá na krk. Já jsem se však musela, dle pravidel sekty, učit, jaký z úsměvů mám použít. U Děti Božích nebylo nic tabu. Na večírcích se všichni svlékli a poté postupně odcházeli do ložnic, kde provozovali sex. Když mi bylo jedenáct, byla jsem také na

párty, kde chtěli, abychom se my děti svlékly a udělaly striptýz. Strašně jsem se bála, protože jsem věděla, že tyto lidi s tebou mohou udělat všechno. Mohou dělat vše, co se jim hodí, a já proti tomu nemohu dělat vůbec nic, protože jsem tak malá, protože jsem dítě (Eimuth, 1996). Již velmi malé děti se v této sektě setkávají se sexualitou. Demonstrující jsou omalovánky, které se nazývají Heavenly Pictures (Nebeské obrázky). Zde jsou pro děti k vymalování obrázky nahých koupajících se žen, milostná hra páru ve vodě a dokonce žena, která masturbuje. Na obálce jsou pod nápisem God is Love (Bůh je láska) dvě poloobléčené objímající se a líbající se děti (Novotný, 1998).

Velmi diskutovaným problémem je zákaz přijímání krevní transfuze u členů Svědků Jehovových, kdy mnoho mladých lidí či dětí zemřelo zcela zbytečně poté, co se spolehlý na ty, kteří jim měli ukázat cestu. U členů této církve je trvale vzbuzována a udržována představa, že přijetí krve znamená těžké provinění proti Bohu a je v nich vyvolán strach ze zničení v Armagedonu. Tyto obavy jsou navíc umocňovány představou možného infikování nakaženou krví. Svědkové Jehovovi jsou k odmítnutí krevní transfuze vychováni již od dětství. Malé děti s sebou musí neustále nosit průkaz, na kterém je napsáno stanovisko odmítnutí krevní transfuze. Otázkou zůstává, kolik dětí ještě musí zemřít dříve, než by samy mohly nabýt zkušeností, poznání a moudrosti, jež by je vedly nikoli ke smrti, ale k životu (Život je svatý, 2006).

Sociální strádání

Sociální vazby jsou jedním z předpokladů rozvoje společnosti. Obsah tohoto pojmu lze dovést ze sociálních práv zaručených Listinou základních práv a svobod, konkrétně pak práva každého svobodně se sdružovat s jinými, právo rodičů na péči o děti a jejich výchovu a odpovídající právo dětí na rodičovskou výchovu a péči a rovnocenné postavení manželských i nemanželských dětí, právo na nejširší možnou ochranu a pomoc rodině. Výrazem negace sociálních vazeb je bezesporu odluka dětí od zákonných zástupců a zbavení rodičů práva na péči a výchovu vlastních dětí. Bránění v docházce dítěte do základní školy je porušením základního práva občana na vzdělání, které je zaručeno Listinou základních práv a svobod (čl. 3 odst. 1, čl. 33) (Chmelík, 2003).

Právě v případech komunitního způsobu života rodičů nebezpečí pro děti pravděpodobně vzrůstají. V komunitách se častěji setkáme s nechutí rodičů posílat své děti do školy, a tak se může stát, že dítě po mnoho let nepříjde do styku s jiným prostředím, čímž mu může scházet mnoho podnětů, které jsou v ostatní populaci běžné (Vágnerová, 2004).

Příkladem sekty, která nedovoluje dětem svých členů chodit do školy, je společenství Jana Dvorského. Ti zastávají názor, že vše potřebné naučí své děti sami. Jan Dvorský tvrdí: „Odmítáme podporovat jakýkoli typ školství, přičemž zásadně odmítáme 90 % vědomostí, které školáci získávají, nehledě na metody a tisíce vedlejších produktů chození do školy, jakými jsou nebezpečí na cestách, morální pustnutí, vlčení, bludaření, patolizalství, pokrytectví, závist, nemoci, neurastení a podobně.“ (Kolomazníková, 1996) Bývalý člen sekty Jana Dvorského se dělí o své zkušenosti: „Někteří členové sekty tvrdili, že Julie (další dcera Dvorského) ještě v devíti letech neuměla pořádně číst a znala jen velká písmena. Ostatní děti proto měly používání jiných písmen zakázané. Drsný byl i slovník, jaký se u Dvorských před dětmi používal. Podle Dvorských byli všichni debilové, blbci, idioti, zrůdy, obludy, ohavy nebo převrácenci. Mluvíli tak i o svých dětech. Když se zrovna Manuela nekoukala tak, jak by si oni sami přáli, hned se podle nich dívala jako debil.“ (Kolomazníková, 1996).

K velmi rané izolaci dětí od rodičů dochází také ve scientologické církvi. Jakmile se narodilo dítě, bylo co nejdříve odděleno od svých rodičů, od své matky. Bylo umístěno do péče „Nani“, což byla zvláštní kategorie chůvy. Ta se starala o skupinu přibližně deseti dětí, dokud nedosáhly 12 let. „Nani“ učila děti způsobům a metodám scientologie. Rodiče své děti téměř neviděli. Matka, která porodila, byla většinou co nejdříve poslána na patnáctidenní misi do zahraničí, což se obvykle protáhlo na tři měsíce. Stejně tak otec dítěte (Vojtíšek, Misauerová, 2006).

Děti mají ve scientologické církvi stejný program jako dospělí. Mají přísně napsaný program v bodech, který musí dodržovat. Tyto body zahrnují především práci pro společnost, navštěvují různé kurzy jako dospělí. Beth vypráví: „Když mi bylo deset let, podepsala jsem svůj první kontrakt, kterému jsem moc dobře nerozuměla. Tímto kontraktem jsem se uvázala pra-

covat do půl jedenácté v dianetickém centru (Eimuth, 1996).

I zde musím zmínit sektu Děti Boží, kdy David Berg zastává následující názor: „Tvému dítěti teče z nosu. To je jasně následek nějakého hříchu v tvém životě a Bůh tě za něj trestá. Jestli se nevzpamatuješ a nepřestaneš se svými pochybnostmi o našem společenství (reptání proti vedení), pak ti dítě vezmeme a dáme ho někomu, kdo si ho více zaslouží.“ (Novotný, 1998)

ZÁVĚR

Z názorných příkladů negativního chování některých alternativních náboženských hnutí je patrné, že v těchto skupinách může docházet k celé řadě působení na děti, které může mít nežádoucí dopady na celkový vývoj dětí. Ty jsou na svém okolí primárně závislejší a vzhledem ke své psychické i somatické nezralosti jsou zranitelnější. Nemohou se samy rozhodnout o odchodu ze skupiny a nejsou ani schopné poznat, že je toto působení pro jejich další vývoj škodlivé. Děti také neučinily svobodné rozhodnutí pro vstup do sekty. Do sekty se narodily a musí se podříditi jejímu řádu.

LITERATURA

ABGRALL, J. M.: *Mechanismus sekt.* 1. vyd., Praha: Karolinum, 2000. s. 253.

BLEY S. et al.: Lektor českého vydání Opatrný A. *Malý slovník sekt: Sekty a nová náboženská hnutí v kontextu tradičních církví.* 1. vyd., Praha: Karmelitánské nakladatelství, 1998. s. 143.

DOLISTA, J.: *Křesťanská víra a iracionalita: Teologický přístup.* 1. vyd., České Budějovice: Jihočeská Univerzita, 2004. s. 136.

EIMUTH, K. H.: *Die Sekten – Kinder.* 1. Auflage. Breisgau: Herder Spectrum, 1996. s. 239.

CHMELÍK, J.: *Sekty. Kriminalistika,* Praha, 2003. roč. 36, č. 2, s. 1-11.

Kolektiv autorů.: *Život je svatý: Svědkové Jehovovi a otázka krve.* 1. vyd. Brno: L. Marek, 2006.

KOLOMAZNÍKOVÁ, I.: *Jan Dvorský – Syn člověka.* Diplomová práce, Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity, 1996.

KŘEMEN, P.: *Boj se sektou.* 1. vyd. Praha: Duel s. r. o., 1997. s. 118.

MARKOVÁ, J.: *Můj muž Michal: Rozhovor s Michalem Markovem.* Sborový dopis 4/1995.

NOVOTNÝ, T.: *Mormoni a Děti Boží.* 1. vyd. Praha: Votobia, 1998.

PORTERFIELDOVÁ, K. M.: *O sektách.* 1. vyd. Praha: Lidové noviny, 1997. s. 173.

ŠTAMPACH, O. I.: *Sekty a nová náboženská hnutí: Naděje a rizika.* 1. vyd. Praha: Oliva, 1995. s. 15.

VÁGNEROVÁ, M.: *Psychopatologie pro pomáhající profese.* 3. vyd. Praha: Portál, 2004. s. 696-729.

VOJTÍŠEK, Z.: *Encyklopedie náboženských směrů a hnutí v České republice.* 1. vyd. Praha: Portál, 2004. s. 462.

VOJTÍŠEK, Z., MISAUEROVÁ, A.: *Dětství a sekta.* 1. vyd. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, s. 28.

WIEBEUS, H. O.: *Sekty a lovci duší.* 1. vyd. Praha: NAVA, 2006. s. 296.

Dagmar Roučková a Josef Dolista
dagmarrouckova@seznam.cz